

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA KIZILAY HEYETİ'NİN TRABZON VİLAYETİNDEKİ ÇALIŞMA VE GÖZLEMLERİ

*Mesut ÇAPA**

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı'nda, Doğu Anadolu vilayetleriyle birlikte Trabzon vilayetinin büyük kısmı Rus işgaline uğradı. Kızılay Cemiyeti (Hilâl-i Ahmer), savaştan sonra Trabzon, Erzincan ve Erzurum'a sağlık ve yardım heyetleri gönderdi. Kızılay Trabzon Heyeti, 1919-1921 tarihleri arasında yaptığı çalışmaları ve gözlemlerini raporlarla Kızılay Genel Merkezi'ne bildirmiştir. Makalede, Heyetin 1919 tarihli dört raporuna göre, savaş sonrası Trabzon ve çevresindeki sağlık ve sosyal hayat hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Heyeti, Kızılay Trabzon Heyeti, Dr. Behcet Bey, Dârüleytam, Amerikan Muavenet Heyeti, Sıhhiye Müdürü, Trabzon Fukara Yurdu, Muhacirler, Yunan Salîb-i Ahmeri.

THE ACTIVITIES AND REPORTS OF THE KIZILAY (RED CRESCENT) MISSION IN THE VILAYET (PROVINCE) OF TRABZON AFTER THE FIRST WORLD WAR

ABSTRACT

A big section of the vilayet (province) of Trabzon was subjected to Russian occupation alongwith other Eastern Anatolian vilayets (provinces) during the First World War. Following the end of the war, the Red Crescent Society (Hilâl-i Ahmer) dispatched relief and health missions to Trabzon, Erzincan and Erzurum.

The Red Crescent Mission to Trabzon reported its investigations and activities made between 1919 and 1921 in the region to the Red Crescent General Headquarters. This article aims to inform the reader about the post-war social life and health conditions in Trabzon and its vicinities based on four reports of the Red Crescent Mission from 1919.

Keywords: The Red Crescent (Hilâl-i Ahmer) Mission, Trabzon Mission of the Red Crescent, Dr. Behcet Bey, The American Relief Mission, The Director of Health, The Trabzon Shelter for the Poor, emigres, The Greek Red Cross Society

* *Prof. Dr.* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, ANKARA. capa@ankara.edu.tr

Giriş

Doğu Cephesi'nde Osmanlı ordularına karşı başarılı olan Ruslar, birbiri ardınca Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Gümüşhane'yi işgal ettiler. O sırada, bugünkü beş ilimizi (Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Gümüşhane) kapsamakta olan Trabzon Vilâyetinin büyük kısmı 1916 yılında Rus işgali altına girdi.

Ruslar, Batum'dan hareketle, Karadeniz kıyılarındaki şehirlere de asker çıkarttılar. 18 Nisan 1916 tarihinde Trabzon'u işgal ettikten sonra kıyıda Harşit Çayı'na kadar ilerlediler. İşgal sırasında ve sonrasında halkın birçoğu evlerini barklarını terk ederek göç etmek zorunda kaldılar. Bunun yanında Doğu vilayetlerinden de Trabzon'a göçler gerçekleşti. Muhacirler gibi işgal altındaki halk da açlık, sefalet ve salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda kaldılar.

Çarlık rejiminin yıkılmasından sonra 18 Aralık 1917 tarihinde Türk ve Rus askeri yetkilileri arasında Erzincan Mütarekesi imzalandı. Mütarekeden sonra Ruslar, işgal ettikleri yerlerden çekilmeye başladılar. 24 Şubat 1918'de Trabzon Rus işgalinden kurtuldu. Ancak savaşın sebep olduğu sefaletin ortadan kaldırılması için yeni bir çaba ve zamana ihtiyaç vardı. Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti, 1919 yılında Trabzon, Erzincan ve Erzurum'a sağlık ve yardım heyetleri gönderdi.⁵²

İstanbul'dan Trabzon'a Gönderilen Kızılay Heyeti

1919 Yılı Haziran'ında Dr. Behcet Bey başkanlığında İstanbul'dan yola çıkan Kızılay Heyeti İnebolu, Samsun ve Giresun'a uğradıktan sonra Temmuz'un ilk günlerinde Trabzon'a gelerek Zeytinlik (Cudibey) İlkokulu'na yerleşti.

Kızılay Heyeti, dört aylık bir süre için Trabzon'a gelmişti; ancak, sağlık alanında hizmet vermek üzere bir süre daha burada kaldı. Heyet, Mayıs 1921'de resmen lağvedilse de, çalışmalarını fiilen Eylül 1921 tarihine kadar sürdürdü. Memleket Hastanesi'yle dispanserlerin idaresi Kızılay Heyeti tarafından yürütüldü. Heyet tarafından tamir edilip yeniden düzenlenen hastanenin açılış töreni Vali Hamit Bey'in katılımıyla gerçekleştirildi. O sırada Heyet Başkanı olan Nihat Bey de bir konuşma yaptı. Heyet Trabzon'dan ayrılırken bütün levazım ve ilaçları Memleket Hastanesi ile Sıhhiye Müdürlüğü'ne bıraktı.⁵³

Bu süre içinde Kızılay Heyeti tarafından İstanbul'a muhtelif raporlar gönderilmiştir. Makalede, heyetin Trabzon'daki çalışma ve gözlemlerini yansıtan dört rapora⁵⁴ yer verilmektedir. Heyetin çalışma ve gözlemlerini içeren

⁵² Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)*, Ankara 2009, s.135-141.

⁵³ Mesut Çapa-Rahmi Çiçek, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam*, Trabzon 2004, s.136.

⁵⁴ *Kızılay Arşivi*, Ds.265-1/1919.

bu raporlar, savaş sonrası Trabzon vilayetindeki sosyal hayatı yansıtmaları açısından oldukça önemlidir.

Kızılay Heyeti, 1919'da Temmuz ayının ilk günlerinde Trabzon'a geldiğinde, tahminlerin üstünde bir sefalet tablosuyla karşılaşmıştı. Doğu illerinden Trabzon'a gelen muhacirler büyük bir sefalet içindeydiler. Birçok hastalığın hüküm sürdüğü şehirde sağlık hizmetleri yetersizdi. Belediyenin idare ettiği Memleket Hastanesi'nin bir koğuşu frengililere tahsis edilmişti. Gayrimüslimler açısından durum farklıydı. Yunan Kızılhaçı (Salib-i Ahmer) Trabzon merkezinde 80 yataklı bir hastane açmış ve Hristiyanları bedava tedavi ediyordu. Yine aynı heyetin idaresinde poliklinikler vardı ve Hristiyan hastalar burada muayene edilip, bedava ilaç dağıtılıyordu. Amerikalıların açtığı aşhanelerde günde 3500 kadar Rum ve Ermeni'ye yemek dağıtılıyordu.

Kızılay Heyetinin Trabzon Vilayetindeki Çalışma ve Gözlemleri

Heyet Başkanı Doktor Behçet Bey, Temmuz 1919'un ilk günlerinde İstanbul'a gönderdiği *ilk raporunda* şunları yazıyordu:

"İki günden beri Trabzon'dayız. Depo ve karargâh ittihaz ettiğimiz Zeytinlik İbtidai Mektebi binasına bu müddet zarfında eşyayı kâmilan naklettirerek yerleştik. Vali Bey, vapurun muvasalatı hemen gece yarısı olmasına rağmen yaverini, Polis Müdürünü ve Sıhhiye Müdürünü göndererek heyete hoşamede etti. Ahaliden de pek büyük bir hüsnü kabule mazhar olduk. Geldiğimiz günden beri hükümet-i mülkiye ve askeriye ve ahali mümesilleriyle temas ve irtibat tesis olundu.

Trabzon'a muvasalat ettiğimiz zaman suret-i mahsusada istikbal olduk. Ve evvelce ihzar edilen binaya yerleştik. Geldiğimiz gün Trabzon Fukara Yurdu'nu ve Darüleytam'ı ziyaret ettik. Vilayet, Giresun'dan daha dehşetli bir sefalete sahne idi. Amerikalıların ve Yunan Salib-i Ahmer heyetlerinin yardımları sayesinde Hristiyan ahaliden yurtsuz ve işsiz tek insana tesadüf edilmediği halde, ekseriyetle Gümüşhane ve Bayburt taraflarından gelen binlerce Müslüman aç sefil ve sokaklarda yatıp kalkıyorlar. Memleketlerinde esasen meskenleri olmayan bu zavallılar, vilayete akın ederek gümrükten nakledilen hububattan yerlere düşen taneleri toplamaya ve gübrelerin içinden ayırdıkları arpaları yemekle tayiş ediyorlar. Bu sefil insanın bir diğer gıdası da *domuz lahanası* tesmiye edilen bir nebattır. Bu nebati hamur haline getiriyorlar ve pişirerek yiyorlar. Bu suretle midelerinin boşluğunu doldurdukları gibi ... ihtiva eden bu ot, onları yirmi dört saat baygın bir halde bırakıyor. Sıhhiye Müdürü, birçok yerlerde yenile yenile bunlardan tek bir kök bile kalmamış olduğunu bize söyledi.

Muhacirin İdaresi, kadın, çocuk beşyüz kadar, hemen tamamıyla çıplak insanı dört tarafı açık bir çatı altında, nüfus başına yevmiye 200 gram mısır ekmeği tevzii ederek iâşe edebiliyor.

Çalılıklar arasında, hendekler içinde barınmaya mecbur kalan birçok kadın da, fuhuşun ve frenginin salgın bir surette tevsini musab olmaktadır. Vilayette, belediyenin bir Memleket Hastanesi var. Burada bir koğuş frengililere tahsis edilmiştir.

Yunan Salib-i Ahmer'i şehirde 80 yataklı bir hastane açmıştır. Burada Hıristiyanlar meccanen tedavi edilmektedir. Mezkur heyetin idaresinde poliklinikler vardır. Hıristiyan hastalar burada muayene ediliyor. Ve meccanen ilaç alıyorlar. Gerek Amerikalılar, gerek Yunan Salib-i Ahmer Heyeti tarafından Hıristiyan ahaliye inhisar ettirilen bu muavenet, faaliyetimizin eşkal ve aksamı hakkında bize de bir kısım mecburiyetler tahmil etmektedir. Memleketin ileri gelenleri ile Vilayet Makamı da bizi bu hususta teşvik etmektedirler. Tensib-i âlilerine iktiran edildiği takdirde atideki mesaiye derhal başlayabilmek için telgrafla işaratta bulunulmasını rica ediyorum.

1- Muhtacinden müracaat edecek hastaları muayene etmek ve ilaçlarını meccanen vermek üzere bir poliklinik tesisi.

2- Yunan Salib-i Ahmer'i Heyetinin hastanesine mukabil, hiç olmazsa 10-20 yataklı bir hastane küşadı.

3- Beşyüz kişinin iâşesi için bir aşhane tesisi.

Trabzon'un en güzel binalarından biri olan Dârümuallimin binası poliklinik için emrimize tahsis edilmiştir. Buradan verilecek reçeteler, bizim eczamızla Memleket Hastanesi'nde ihzar olunacaktır. Heyetin faaliyetini dahile hasr ettiği zaman poliklinikte kalacak olan bir tabibimize inzimamen memleket etibbasından birinin küçük bir ücretle istihdamını düşünüyoruz. Buna talib muktedir doktorlar da vardır. Hastaneye, Trabzon Memleket Hastanesi'nin bir pavyonunu tahsis ederek mezkûr hastanenin de yardımından istifade edebiliriz.

Aşhane küşad ettiğimiz takdirde memleketin ağniyasının muavenetini temin edebileceğiz. Bu hususta bazı zenginlerden vaatler aldık. Bu müesseseyi üç ay kadar Hilâl-i Ahmer namına idare ettikten sonra kendilerine devr ve teslim edeceğiz. Bu zevat üç ay sonra fındık istihsalatından alacakları pirim ile aşhaneyi doğrudan doğruya kendi idarelerine alacaklardır. İstanbul'da 35 bin kişiyi iâşe eden bir müessesenin üç sene istila altında kalan ve her türlü sefaletlere katlanan bir memlekette beş yüz kişiyi muntazam iâşe etmesini Trabzon ahali bilhassa arzu etmektedir. Esasen o zamana kadar hasad mevsimi de idrak edileceğinden, sefaletin bir dereceye kadar önü alınabilecek ve vilayette bulunan birçok köylüler memleketlerine dönebileceklerdir.

Haber aldığımız göre, sefaletin en şiddetle hüküm sürdüğü yer Gümüşhane ve civarıdır. Ahali buralarda meskenden ve gıdadan tamamen mahrumdur. Amerikalılar o havalide yaptıkları seyahatten avdetlerinde yersiz yurtsuz otuz bin insana tesadüf ettiklerini ve bunların kamilen iskelet halinde olduklarını, gözlerinin açılıp kapanmasından başka bir eser-i hayat göstermediklerini valiye anlatmışlardır.

Gümüşhane taraflarına olacak sevkiyatın daha uzak yerlerden nispeten kolay olması, bizim tarafımızdan yapılacak muaveneti teshil etmektedir. Ancak elimizde mevcut erzak ve eşya daha vasi mikyasta imdad ve muavenette bulunmamıza kifayet edemeyeceğinden Trabzon heyetine tahsis olunan erzak ve eşyanın mütebaki kısmının derhal sevkinin temin buyurmanızı ehemiyetle rica ederiz.

Amerika Muavenet Heyeti'nin münhasıran Hıristiyanlara yardım ettiğini ve Müslüman ahalinin Amerikalılara karşı çok dilgîr olduğunu Giresun'dan beri işitiyor ve görüyorduk. Trabzon'a gelir gelmez bundan bahsettiler. Bu havalide Amerikalılar yalnız Hıristiyanları himaye etmekle ve insaniyet sanı altında tarafgirlik yapılmakla itham ediliyor. Ahalide bu heyetlere ve dolayısıyla Amerikalılara karşı derin bir adem-i itimad vardır.

Amerikan Heyeti ile bugün görüştük. Ve Majör Arnold'un mektubunu vererek maksad-ı ziyaretimizi anlattık. Kendileriyle teşrik-i faaliyet etmek istediğimizden bahsettik. Şimdiye kadar ne gibi mesaide bulduklarını ve ne suretle ve kimlere muavenet ettiklerini sorduk. Bize, cins ve mezheb tefrik etmediklerini, fakat şimdiye kadar yalnız Ermeni ve Rum muhacirlerine yardım ettiklerini söylediler ve dediler ki; *'Rumlarla Ermeniler muhaceret ve kıtallere maruz kalmışlardır. Onun için daha ziyade muhtaç ve şayan-ı muavenettirler. Esasen vazifemiz onların sefaletini tehvin etmektir. Ve gönderilen paramız da bu hususa sarfedilmek için tahsis edilmiştir. Mamefihi biz yine cins ve mezheb tefrik etmiyoruz. Bunu ispat etmek üzere Giresun'daki Müslüman Dârüleytamına yüz elli lira verdiğimizizi söyleyebiliriz'*. Müslümanların daha ziyade müstak ve fecaaie maruz kalmış olduklarını ve iskelet halinde sokaklarda dolaşan aç sefil halkın buna pek kuvvetli bir delil teşkil ettiğini anlattık. Bununla beraber maksadımızın cins ve mezheb tefrik etmeyerek bilumum muhtacîne muavenet etmek olduğunu ve bize müracaat edecek olanların isimlerini bile sormayacağımızı söyledik. Ve şimdiye kadar hiçbir muavenet görmemiş olan insanlara gıda ve elbise vermek suretiyle işe başlayacağımızı, himaye ve yardım ettikleri Müslümanlara var ise, bunların isimlerini bildirmelerini rica ettik. Böyle hiçbir suretle muavenet görmemiş olanlar varken Müslüman olsun Hıristiyan olsun evvelce diğer taraftan maişetleri temin edilenlerin bizim tarafımızdan da ikinci bir yardım görmeleri Amerikalıların da zararına büyük bir haksızlık olacağını ilave ettik. O zaman dediler ki: *'Biz Hıristiyanlara yardım ediyoruz, size düşen vazife de bit-tabii Müslümanlara yardım etmektir. Hilal-i Ahmer Heyeti'nin de buraya bir emr-i insani için çalıştığını görmek mucib-i memnuniyettir. Yardım edilecek insanlar o kadar çok ki, çalışılacak saha o kadar büyüktür ki iki heyet de yekdiğeriyle çarpışmadan çalışabilir.'*

Ve bizim mesaimize tamamıyla lakayd kaldıklarını izhar etmemek için iki gün sonra bizimle muhacirlerin buldukları yeri gezmek istediklerini ve bu hususta ileride beraber çalışmak mümkün olacağını söylediler.

Tedkikat ve müşehadatımız neticesinde Amerika heyetleri hakkında ahalinin kanaatine tamamıyla iştirak etmek zaruretinde kaldık.

Bu heyetler yalnız Hıristiyan menfaatine muavenet için teşekkül etmiştir. Bize naklettikleri calib-i dikkat bir vakayı da arz edeyim:

İşsiz kalmış ve açlıktan ölmeye mahkûm olduğunu hissetmiş olan bir insan, Ermeni olduğunu söyleyerek Ohannes ismiyle Amerika heyetinden elbise ve muavenet ister. Amerikalılar kendisini kabul ve bir işte istihdam ederler. Fakat bir müddet sonra bu adamın Hıristiyan olmadığını anlarlar ve zavallıyı derhal kapı dışarı ederler.

1-Polikliniğimiz bir-iki güne kadar açılacağından bizde mevcut olmayan eczayı, Sıhhiye Müdüriyeti şimdilik bize ihale edecek veya bizde fazla olanlarla mübadele suretiyle tedarik edecektir. Binâenaleyh, mehfufen takdim kılınan listedeki eczanın bir an evvel irsaline himmet buyrulması,

2- Ve yukarda arz ettiğim veçhile, mülhakattaki, bilhassa Gümüshane livasındaki sefaletin önüne geçebilmek için heyete tahsis olunan eşyanın kamilen gönderilmesi rica olunur.

Bizim nakliye masrafımız pek azdır. Fırka Kumandanı, benzin ücretini almak şartıyla eşyalarımızın dahile sevkini taahhüt ediyor. Sevahilde yapılacak sevkıyatı da sahil muhafızına memur İsa Reis gambotuyla yapabileceğiz.

Hikmet Bey, Vali ve Sıhhiye Müdürü ile ve mezkur gambotla Trabzon'dan Giresun'a kadar olan sevhili tedkik etmek ve Giresun Dârüleytamına bir miktar erzak ve çamaşır göndermek için Trabzon'dan hareket etmiştir. Gambotun avdetinde Atina'ya kadar olan sahil üzerinde tedkikatta bulunulacaktır. Eşyaların bazıları noksan zuhur etmektedir. Ezcümle on beş çift fotin verilmesi iktiza ederken ... İstanbul'da verilen sekiz çift ile iktifa olunmuş ve mütebakisi eşya meyana konulmamıştır. Bu suretle bütün eşyayı kontrol etmek mecburiyeti bizi pek ziyade işgal etmektedir. Bu gibi bordrolara tetabuk etmeyen noktaların ambarca tedkikiyle işarını rica ederim. Bir de matlubumuzdan bakiye kalan yedi çift kunduranın burada hizmetimize aldığımız neferler için gönderilecek eşyaya ilave edilmesini rica ederim.

Burada aldığımız fotoğraflardan bir kısmını leffen takdim ediyoruz."

19 Temmuz 1919 Tarihli İkinci Rapor

"Bundan evvel takdim edilen raporda arz edildiği veçhile Amerika Muavenet heyetleriyle teşrik-i mesai hususundaki teşebbüsümüz tamamıyla neticesiz kaldığı gibi, mezkur heyet tarafından İslam muhtacine en küçük bir muavenet istihsali dahi mümkün olamamıştır. Bununla beraber Trabzon vilayetindeki Müslüman Dârüleytamı ve sair muhtacın müessesatına vaki olan ziyaret ve müracaatlarımız arasında Rum ve Ermeni Dârüleytamlarını da ziyareti ve kendilerine muavenet teklif etmeyi ihmal etmedik. Her iki müessese de Amerika Heyeti tarafından kendilerine kafi derecede muavenet edildiğini ve bizim yardımımızdan müstağni olduklarını sarahatle bildirdiler.

1-Trabzon muteberanından Zühdü Efendi isminde bir zâtın şahsi gayret ve kabiliyetiyle şimdiye kadar pek mucib-i memnuniyet bir surette idame edilen ve son zamanlarda büyük bir buhran geçiren İslam Dârüleytamının bir aylık erzak ihtiyacını temin ettik. Bu müessese, Trabzon'un istihlasında hükümet tarafından tesis edilmiş ve az bir müddet sonra mahalli Hilâl-i Ahmer'in himayesine geçmiştir. Trabzon Sanayi Mektebi binasında açılan bu Dârüleytama balık başarılarıyla taayyüş etmek için sokaklarda köpeklerle rekabet ve mücadele eden kimsesiz çocuklar alınmış ve bunlar bir müddet muhacirîn tahsisatıyla iâşe edilmiştir. Müessesenin ihtiyacına hiçbir suretle kifayet edemeyen bu tahsisat, Hilâl-i Ahmer tarafından iane cemi ve müsamereler tertibiyle bir dereceye kadar tezyid edilmiştir. Fakat iki aydan beri Muhacirîn İdaresinden verilen tahsisat kesilmiştir. İki bin lira da borçları vardır.

Dârüleytamdaki çocukların adedi beşyüz elliye baliğ olduğu zaman olmuştur. Bunlardan birçok vefayat vuku bulmuş birçoğu evlatlık olarak tevzii edilmiştir. Elyevm bu müessesede 248 mevcut vardır. Dârüleytam Heyet-i İdaresi, Sanayi Mektebi tahsisatının kendilerine verilmesi ve cihet-i askeriye'nin taht-ı işgalinde bulunan mülkiyeye aid iki akarın kendilerine verilmesi için hükümet nezdinde teşebbüsatta buldukları halde henüz muvaffak olamamışlardır. Müessese tarafından bir bina isticâr edilerek irad temini için burada bir sinematografhane küşadı tasvir edilmektedir. Hilal-i Ahmer'in bir miktar film tedarik ve irsali, bu müessese için büyük bir yardım teşkil edecektir. Bu müessesede son zamanlarda bazı ufak zanaatlar da öğretilmeye başlanmıştır.

2-Trabzon'da büyük bir sefalet sahne teşkil eden ikinci bir müessese de Muhacirîn İdaresi'nin Fukara Yurdu'dur. Burada kadın, çocuk beşyüzü müteceviz insan aç ve çıplak feci bir manzara arz etmektedir. Bunlar Muhacirîn İdaresi'nce verilen, o da gayri muntazam, bir parça mısır ekmeği ile iâşe olunuyor ve hemen dört tarafı açık bir çatı altında iskân ediliyor.

Bu sefalet nihayet vermek için memleketin muteberanından müteşekkil bir heyet teşkil ettik. Ve vilayete müracaat ederek büyük bir bina isticâr ettirdik. Bu beşyüz muhacirîn bir aylık erzakını kontrolümüz altında bulunacak olan bu heyete tevdi edeceğiz. Ve bu heyet vasıtasıyla onları isticar olunan yeni binada iâşe ettireceğiz. Bu binaya geçmeden evvel muhacirler yıkatılacak ve kendilerine birer kat yeni çamaşır giydirilerek oraya nakledileceklerdir. Şehrin sıhhatini tehdit eden bu sefalet ve hastalık ocağının bir an evvel tathiri, yapılacak işlerin en mühimi idi. Yalnız bizim tarafımızdan yapılacak bir aylık muavenetle bu sefaletin devamlı bir surette önüne geçilmesi mümkün olamayacağından, bu muhacirlerden tamü'l-sihha olanlarını çalıştırmak ve bu sayede gerek müesseseye bir varidat temin etmek ve gerek o sefilleri ileride kendi sanatlarıyla temin-i maişet edebilecek bir hale getirmek için bina dahilinde dokumacılık destgahları kurmayı, örgü imalathanesi vücuda getirmeyi kararlaştırdık. Diğer taraftan da bu muhacirlerden

güçlü kuvvetli olanları, fındık devşirmesinde istihdam ettireceğiz. Heyetin daimi surette bu gibi şefkat işleriyle iştigal etmesini temin için pek çok gayret etmekteyiz. Müftü Efendi delaletiyle cuma günleri camilerde bu fukaraya muavenet etmenin bir vecibe olduğunu ahali-yi Müslime'ye vaaz ve tecvit suretiyle tebliğ ettirdiğimiz gibi, gazeteler ve ajanslarla da teşvikatta bulunmaktayız. İane kutuları imal ettirip heyete teslim ettik. Her cuma günü eşraf ve kâtibimizin delaletiyle bu kutularla iane toplanacaktır. Başlıca gayemiz, bu fukaraya iş tedarik etmek olduğundan, dokumacılık tesisatı için Erzurum'da bulunan Kolordu Kumandanı (Kazım Karabekir) Bey'e müracaat ederek teçhizat-ı askeriye deposunda mevcut yünlerden bir miktarının itasını rica ettik. Hilâl-i Ahmer'ce de yün göndermek kabil olduğu takdirde hemen yola çıkarılmasının lazım gelenlere emir buyrulmasını rica ederiz. Aynı zamanda çorap vesaire örmek için ufak tefek tezgâh ve makine mevcut ve kabil-i tedarik olduğu takdirde hemen irsali fevkalade mucib-i faide olacaktır. Fukara Yurdu'na kaydettiğimiz çıraklar arasında zinde ve işe yarayacaklar mevcuttur. Hilâl-i Ahmer merkez ambarında imalathaneler elan mevcut ise bunlardan birkaç tanesini oralara kaydırmak ve kendilerine zanaat öğretmek pek ziyade mucib-i muhassenat olacağı aşikârdır. Hanımlar Dârüssınası da ihtimal ki kız çocuklarına istifade edebilir. Bu husustaki emrinize intizar etmekteyiz.

3-Evvelki raporda arz edildiği veçhile burada bir aşhane tesisi, yapılacak muavenetlerin en müsmir ve esasiyeti teşkil edecektir. Amerikalılar şehirde 3500 kadar Rum ve Ermeni muhtacînini aşhanelerinde iâşe ediyorlar. Bunun için beherinde altı kazan yemek pişen iki mutfak tesis etmişlerdir. Bu mutfakları ziyaret ettik. Ve yemek tevziyatını gördük. Amerikalılar 3500 kişinin iâşesi için haftada 1500 lira masraf ediyorlar. Bu levazımı un dahil olduğu halde kâmilen piyasadan mubayaa ediyorlar. Mevcud erzakımız nazar-ı itibara alınacak olursa, burada bizim tarafımızdan beşyüz kişilik bir aşhane tesis etmemiz büyük bir masrafa mütevakıf olmayacaktır. Tasvib-i âlilerine iktiran ettiği takdirde derhal bu aşhaneyi tesis etmemiz için işar-ı âlilerine intizar ediyoruz. Amerikalılar Hıristiyan ahaliye tevzii etmek için vasi mikyasta çift hayvanatı mubayaa ediyorlar. Bu suretle yalnız Hıristiyanlara bir yardım temin edilmiş oluyor. Aynı zamanda Müslümanların elindeki vesait-i istihsaliye de kâmilen Hıristiyanların yed-i tasarrufuna geçmiş oluyor.

4-Dün şehirden bir saat mesafede Boztepe nam mevkide kâin cephaneye deposu infilak ve istinkal etti. Henüz esbabı tamamıyla anlaşılamadı. Bu istinkal, esasen harab ve perişan olan şehri bir kat daha tahrip etti. İnfilakı müteakib mikdar-ı kâfi sedye ve ilaçla mahall-i vakaya yetiştik ve yüzlerce yaralıyı hastanelere kaldırdık. Birçok telafat da vuku buldu. O civardaki ebniyeler ve depolar kâmilen harab olduğu gibi şehirde de bir tarafı çökmedik bina ve kırılmadık cam kalmadı. Heyet-i sıhhiyemiz imdada yetişmeseydi, burada mevcut vesait ve teşkilatla mecruhların nakl ve tedavisi kabil olamayacaktı. Dün doktorlarımız birçok ameliyat icra ettiler ve elan hastanelerde

çalışmaktadırlar. Bu hadise hakkında elde edeceğimiz mufassal malumatı gelecek posta ile arz ederiz."

Ağustos 1919 Başlarında Gönderilen Üçüncü Rapor

"Trabzon'a muvasalatımızdan beri geçen bir aya yakın bir müddet zarfında heyetin gerek şehirde, gerek mülhakattaki mesaisine dair ber-veç-i ati arz-ı malumat olunur.

Evvelki raporumuzda izah ettiğimiz veçhile Trabzon ve mülhakatında sefaletin en ziyade kesafetle temerküz ettiği yer kasabalar olmuştur. Zira, köylerde maişetlerini temin edemeyenler kasabalara akın akın dökülmüşler, ziraat ve mahsulatıyla geçinebilenler köylerde kalmışlardır. Binâenalayh Trabzon, Giresun, Ordu, Tirebolu, Vona gibi kasabalar büyük bir sefalet merkezi olmuştur. Onun için evvel emirde buralardaki muhtacine muavenet etmek icap ediyordu. Ve Trabzon şehri hariç olduğu halde Canik hududuna kadar olan sahil boyunca otuz ton kadar erzak ve eşya tevzii edilmiştir. Bundan başka Trabzon'la Canik arasındaki köyler ziyarete başlanmış ve şimdiye kadar bunlardan bir kısmı gezilmiştir. Hikmet Bey ve maiyetinin Trabzon'a avdetinde Gümüşhane ve Lazistan havalisine gidilecektir.

Esasen Amerika Muavenet Heyetiyle Yunan Salib-i Ahmer heyetleri de faaliyetlerini şehir ve kasabalara hasretmişlerdir. Amerika Muavenet Heyeti yalnız Trabzon, Giresun ve Ordu'da birer aşhane açmış ve oralardaki Hıristiyan Dârüleytamlarına muavenette bulunmuştur. Amerikan heyeti bizden çok evvel buraya gelmiş olduğu halde himaye ettiği Hıristiyan köylülere bile tohumluk vermemiştir. Yalnız son zamanlarda çift hayvanatı satın almaya başlamışlar ve bunları şimdilik şehirde muhafaza etmişlerdir. Yunanlılar ise bütün faaliyetlerini hastane ve muayenehanelerine hasretmişlerdir.

Bizim muvasalatımızda tohum mevsimi geçmişti. Esasen yiyeceğe çok ihtiyaçları olmayan köylülere muavenet etmek o kadar müstacel değildir. Bundan on beş gün evvel seylab-zede olan Vakıfkebir, Giresun, Ordu havalisindeki köylere hemen muavenet edildi. Heyetin bir kısmının şimdiye kadar merkezde kalmaya mecbur olması aşağıdaki sebeplerden ileri gelmiştir.

1-Trabzon şehri, mülhakattaki sefaletin biriktiği ve elim bir saha teşkil ettiği en büyük merkezdir. Aynı zamanda eşya ve levazımımızın burada depo edilmiş olması, evvel emirde şehirdeki sefaletle mümkün mertebe mücadele etmek lüzumunu bize tahmil etti.

2-Diğer heyetlerin bazı muamelatına Trabzon Heyeti tavassut ediyordu.

3-Muhtelif menatika tevzii edilecek eşyanın nisbeti taayün ederek ikinci bir sevkiyat icrası suretiyle hem vakit zayi' etmiş, hem de fazla masrafta bulunmuş olmak mahzurlarına karşı İstanbul'dan gönderilecek eşyanın vüruduna intizar etmek mecburiyeti vardı.

4-İlk raporumuzdaki tekliflerimizin kabul olunduğuna ve derhal işe mübaşeret lüzumuna dair 18 Temmuz 335 tarihli emirname-i telgrafileri üye-

rine bu babda lazım gelen istihzaratta bulunulmak üzere heyetten bir kısmının ve bilhassa reisin bir müddet daha merkezde kalmasına mecburiyet hasıl olmuştur. Mamafih, Heyet Trabzon'a muvasalat ettiği andan itibaren dahile muavenet çarelerini düşünmeğe başlamış ve evvelce arz edildiği veçhile Hikmet Bey, tedkikatta bulunmak üzere Trabzon'dan hareket etmiş ve avdetini müteakip otuz beş ton eşya ve erzak ile tevziatta bulunmak üzere tekrar azimet etmiştir. Bir taraftan yapılacak muavenetin nevi ve miktarı hakkında bir fikir edinmek üzere ihtiyacatın tayin edilerek bildirilmesi için bütün kaza ve nahiye merkezlerine bir tamim gönderilmiştir.

Evvelki raporlarımızda, gayelerimizden birinin mahalli muavenet heyetleri teşkiline çalışmak olduğunu arz etmiştik. Giresun ve Ordu'da icra ettiği devirden bilistifade o havalide fukaraya, hastagâna ve yetimhanelere sarf edilmek üzere fındık mahsulatından beher kıyyede on para ile bir gurusu arasında iane cemi için teşvikatta bulunmuş ve bu cihet takarrür ettirilmiştir.

Trabzon'da da bu hususta teşvikatta bulunduk. Memleketin ağniya ve muteberanı içtima ederek Trabzon kazasında istihsal olunan fındık, fasulye ve tütün mahsulatından münasip miktarda bir iane tarhı teklif edeceklerdir. Bu teklifin de kabul edileceğinden ümidvarız. Heyetin Trabzon'dan müfarekâtından sonra da mahalli heyetler bu suretle bizim tesisatımızı idame ettirebileceklerdir. Trabzon'da en derin sefalet ve birçok hastalıklara menba' ve merkez teşkil eden yer Muhacirîn İdaresi'nin tesis etmiş olduğu fukara misafirhanesi idi. Makam-ı devletteki teşebbüsümüz ve teşvikatımız neticesinde buradaki sefillerin iskânı için yekdiğerlerine muvasalası olan altı büyük hane isticar edildi. Ve icra ettiğimiz muayene-i tıbbiye neticesinde bunlardan sari hastalıkları olmayanlar tathir edilerek yeni binalara geçirildi. Hasta olanlar da bir kısmı ya hastaneye sevk edildi, diğer kısmı eski bina dahilinde tecrid edilerek taht-ı muayene ve nezarete aldırıldı. Bunlardan iade-i sıhhat edenleri peyderpey yeni binaya naklettiriyoruz. Şimdiye kadar taş ve toprak üstünde yatırılan bu sefiller için sıhhiye deposundan muvakkaten yatak ve yorgan aldık ve iki aylık erzaklarını hesap ederek misafirhane ile iştilal edecek olan heyete teslim ettik. Şimdi bu fukaralar sıcak yemek yiyorlar. Sokaklarda dilenmekten menedildikleri için ilk günlerde memnuniyetsizlik gösteren ve bir kısmı firar eden bu muhacirler, rahatlarından emin olduktan sonra tekrar kendiliklerinden gelmeye başladılar. Birkaç günden beri sokaklarda yatıp kalkanlar toplattırılmakta ve oraya sevk edilmektedir. Misafirhanenin tensik ve tathirinden ve sokaklardaki sefillerin toplanılmasına başlanıldığından beri emraz-ı sariyenin eksildiğini Sıhhiye Müdüriyeti bize bildirdi. Misafirhanenin yeni binaya nakli esnasında icra olunan muayene-yi tıbbiye neticesinde birçok hastalıklardan maada emraz-ı zühreviyenin pek büyük mikyasta istilası görülmüştür. Hatta on dört yaşında küçük bir kızda hurkatü'l-bevl müşahede olunmuştur. Sefaletin bu zavallıları sürüklediği uçurum pek derindir. Sokaktan toplattırılan çocuklar arasında da en büyükleri sekiz

yaşında üç kardeşe tesadüf ettik ki, haklarında icra ettiğimiz tahkikat neticesinde Yomra kazasına tabi Harva karyesinden olduklarını ve köylerinde fındık bahçeleri olduğu halde analarının babalarının vefatı üzerine kimsesizlikten dilenmek için şehre indiklerini öğrendik.

İskân ve işleri temin edilen fakirlerin çalıştırılmaları için muhtelif teşebbüslerde bulunduğumuzu arz ettim. Ahiren tarik-i umumiyenin tamiri için vilayete tahsisat geldiğini istihbar ettik. Ve evvelce müracaat ederek misafirhanedeki fakirlerden kuvve-i bedeniyeleri müsait olanların yol inşalarında çalıştırılmalarını temin ettik.

Muayenehane: Evvelce arz edildiği gibi, muayenehanemiz küşad edilmiştir. Günde seksen hasta müracaat etmekte ve altmış kadarı muayene olmaktadır. Muhtacının ilaçları meccanen veriliyor. Muayenehaneye gösterilen teheccümü tabiblerimiz müşkülâtla idare etmektedirler. Bidayette Yunan Salîb-i Ahmerî'ne müracaat etmeyi tercih eden Hıristiyanlar, ilk günlerde muayenehanemize rağbet etmedikleri halde, sonraları gelmeye başladılar ve bunların adedi günden güne artmaya başladı. Gerek muayenehaneye müracaat eden hastalardan, gerek hariçteki tedkikatımızdan frenginin memlekette evvelce tahmin olunduğundan daha ziyade müstevli olduğunu öğreniyoruz. Giresun'da bulunan 47 askerden 39'nun frengili olduğu muayene neticesinde anlaşılmıştır. Maalesef hastalığın bu kadar umumî olmasına rağmen tedavi için gelen frengililerin adedi pek azdır. Onun için bu hususta hakiki bir istatistik ihzarı mümkün olamamıştır. Mamafih, Sıhhiye Müdürü'ne vaki olan müracaatımız üzerine bu babda bir istatistik ihzarına mübaşeret olunmuştur. Muayenehaneye muhtelif hastalıklardan dolayı müracaat edenlerin bazılarında frengi olduğu tezahür etmektedir. Halkı hastalığını tedaviye sevk etmek için Müftü Efendi tarafından camilerde vaaz ve nasihatle bulunulmasına teşebbüs ettik.

Aşhane: Aşhane için defterler tanzim ettirdik ve 750 kişiyi listeye idhal ettik. Mamafih, heyetin faaliyetinin hitama ermek zamanı yaklaştığından aşhane tesisi yerine bu 750 kişiye istihkakları nisbetinde meccanen hububat tevziyle muavenet edilebileceğini de arz ederim.

Memleket Hastanesi: Burada bulunan Memleket Hastanesi, büyük bir müzayaka içindedir. İleride fındık mahsulâtından alınacak resim ile idaresi temin edilebilecek ise de, şimdiki halde kapanmak üzere bulunuyor. Halbuki bütün Trabzon sevhilinde fukaranın meccanen tedavi edildiği yegane hastane budur. Onun için bu müesseseye de muavenet ediyoruz.

Yetimhane ve Misafirhane: Buradaki yetimhane ve misafirhaneler için en çok lazım olan eşyadan biri de elbiselik çamaşırdır. Burada fakirler elyevm beyaz çamaşır ile gezmektedirler. Fakat bu halin kışın da idamesi mümkün olamayacağından Hilâl-i Ahmer'ce bir miktar kumaş tedarik edilip irsalini rica ederim.

Yün hakkındaki müracaatlarımıza da henüz bir cevap alamadık.

Erzurum Heyeti: Erzurum Heyeti iki günden beri buradadır. Evvelce ihzar olunan vesaitle heyetin muvasalatı gününde otuz beş ton eşyası sevk edildi. Mütebaki eşya da bugünlerde gönderilecektir. Ve heyet birkaç güne kadar yola çıkacaktır. Merkez-i Umumi'ye çektiğimiz telgraflara cevap geldiği takdirde Gümüşhane'ye kadar kendilerine refakat edeceğiz.

Heyetin Temmuz nihayetine kadar olan hülasa-i hesabiyesi haftaya kadar takdim edilecektir. Sarfiyatımız hakkında bir fikir vermek için Temmuz maaşı ve masarifi saire dahil olduğu halde 1610 lira sarf edildiğini arz ederim.

Erzincan Heyeti'nin Trabzon'da bulunduğu yirmi günlük ve Erzurum Heyeti'nin de iki günlük işe masarifi tarafımızdan temin olunmuş ve bu yekûna idhal edilmiştir.

Trabzon'da teşkil olunan heyet esamisi:

Reis: Müftü Mahir Efendi

Reis-i Sani ve aza: Eşraftan ve Meclis-i İdare azasından Minla Bey

Aza: Eşraftan Muradhazade Hasan Bey

Aza: Eşraftan Kalaycızade Hacı Abbas Bey

Aza: Eşraftan Hamamizade İhsan Bey

Aza: Eşraftan Eyubizade Murad Bey

Aza: Sıhhiyye Müdürü Kemal Bey

Aza: Memurinden Nuri ve Mahir Beyler"

Kızılay "İmdad-ı Sıhhi Reisi" Doktor Nihat Sezai Bey, 15 Ekim 1919 tarihli raporunda Kızılay Heyeti'nin üç aylık faaliyetiyle ilgili olarak şu istatistikî rakamları vermektedir:

Kızılay muayenehanelerinde bakılan hasta sayısı 5666 olup, bunlardan 5313'ü Türk, 345'i Rum ve 3'ü Ermeni'ydi. Bu sırada 52 ameliyat yapılmıştı. Karşılaşılan hastalıkların başında 2198 vakayla malarya (sıtma) geliyordu. Bunun dışında frengi, uyuz, cilt hastalığı, verem, belsoğukluğu (hurkatü'l-bevl), göz hastalıkları, dizanteri gibi muhtelif hastalıklar görülmekteydi.

Amerika Yardım Heyeti'ne mensup bir kadın doktor, üç ay boyunca haftada üç defa Kızılay muayenehanesinde 586 kadını muayene etmişti. Kadınlarda görülen hastalıkların dökümü şöyleydi:

Malarya 256, tehal (?) 90, inomasit 35, frengi 34, verem 33, göz hastalığı 22, hurkatü'l-bevl 12, humma-yı racia 2, diğer hastalıklar 102.

Kızılay Heyeti, Darüleytam, Fukara Yurdu, Aşhane, Memleket Hastanesi ve Fukara Yurdu'ndan memleketlerine dönenlerle, Trabzon'daki diğer muhtaçlara erzak (mısır, nohut, sabun, tuz, sade yağ, kuru fasulye, buğday, bal kabağı) yardımında bulunmuştu. Bunun dışında muhtelif yerlere Amerikan bezi, giyecek ve nakit yardımı yapılmıştı. İstanbul'dan getirilen beş çorap makinesi ile bir imalathane tesis edilerek, imalathanede yirmi kadar kimsesiz kız çocuğu çalışmaya başlamışlardı.